

KÜLÖNFÉLÉK.

A Keresztény Magvető írói köre febr. hó 3-án — mint a múlt évben is ez idő tájt — a tagok teljes számú jelenlétében értekezletet tartott. Örömmel vette tudomásul a szerkesztőknek azt az előterjesztését, hogy az eddig megjelent 47 évfolyam tárgymutatójának egyik része — a szerzők szerinti — teljesen készen van s a másik a tárgyak szerinti is március hó folyamán elkészül. Megállapodás történt, hogy mikor ez a munkálat teljesen készen lesz, a szerkesztők hívják össze megint az értekezletet, amely akkor a tárgymutató kiadási költségeit és módzatait fogja megbeszélni és megállapítani.

Örömmel adunk hírt folyóiratunk történetének e nevezetes mozzanatáról, mert úgy érezzük, hogy ezzel olvasóinknak és a magyar tudománynak tartozó adósságunkat rójjuk le.

Az értekezlet egyhangúlag helyeselte és emelte határozattá szerkesztőknek azt a javaslatát, hogy az előfizetési díj emeltesék fel 6 K-ra. Annyira evidens volt ennek a szükségége, hogy minden részletesebb megokolását szükségtelennek mondotta.

Egyhangú helyesléssel találkozott az az intézkedés is, hogy folyóiratunk e számtól kezdve jobb, nagyobb alakú és — természetesen — drágább papiroson fog megjelenni.

Megbeszéltük azt is, hogy *Egyháztörténeti adatok* címen — amint a rendelkezésünkre álló hely engedi — leveleket fogunk közölni, melyeket a 18. század második felében s a 19. század elején külföldi akadémistáink haza küldöttek püspökeinkhez, a consistoriumhoz s esetleg egyes tanácsosokhoz és olyanokat is, melyeket a püspökök írtak külföldön tanuló ifjainknak. Lázár Istvánnak, Nagy Györgynek, Márkos Györgynek, Pákei Józsefnek, Nagy Zsigmondnak, Fúzi Jánosnak, Székely Miklósnak, Szász Mózesnek stb. maradtak fenn ilyen levelei levéltárunkban, melyek érdekes világot vetnek 18. századi tanárképzésünkre, az egyház anyagi helyzetére, általában köz- és kulturális állapotainkra. Alkalmasak arra is, hogy hitelveink fejlődésére, külföldi

összeköttetéseinkre rámutassanak. Szóval egyház- és iskolatörténeti fontosságuk és jelentőségük kétségtelen s mi meg vagyunk győződve, hogy az unitárius egyház történetének majdani megírója hálás lesz nekünk ezekért a közleményekért, melyeknek közreadásával a Magvető régi nyomdokaiba lépünk.

Egy unikum kolozsvári egyházközségünk levéltárában.

Nagy ritkaságot őriz kolozsvári egyházközségünk levéltára: egy *Basta* György által kiadott díszes unikum címeres levelet. A gyászos emlékü császári hadvezérnek ezt az egyetlen fennmaradt címeres nemesítő levelét ezelőtt pár héttel levéltári kutatás közben fedezte föl egyik tanárunk. A pergamenre kiállított díszes armalis Gyulafehért, 1602 december 20-án kelt s Gerlai (Szamosújvár) *Szász*, másként *Görög* Jánost és általa testvérét, Pétert emeli vele Basta a Rudolf császár és király által reáruházott hatalomnál fogva nemességre s mentesíti az adóktól és közterhektől gerlai házukat is. A nemeslevelet a történetíró Somogyi Ambrus, mint Szolnok megye jegyzője hirdette ki Désen. Különböző szempontból is ritkaság, mert rajta függ sárga viasz pecsétfészkekben vörös viaszba nyomva Bastának eddig ismert *egyetlen* függőpecsétje. A nevezetes ritkaságot lefényképezték, pecsétjét lerajzoltatták s szövege már legközelebb napvilágot lát a dr. *Veress* Endre szerkesztésében és a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelenő Basta-kötetben. Ezen kívül címerképét is közölni fogják valamelyik genealogiai és heraldikai folyóiratunkban. Itt említjük meg, hogy Basta erdélyi kortársai közül csupán a Báthory Zsigmond címeres levelei nem ritkaságok. Vitéz ellenfelétől, az unitárius Székely Mózes-től egyet sem ismerünk, a zsarnok Mihály vajdától pedig szintén csak egyetlenegy címeres levél maradt hátra korunkra. (kl).

Iskolalátogatók a népiskolákban. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1912. évi július 16-án 100000 sz. alatt egy rendeletet adott ki, amely tulajdonképpen útasítás a tanfelügyelőségi iskolalátogatók részére. Az intézmény a f. iskolai év elején életbe is lépett. Célja „az iskolák belső életének ellenőrzése és működési eredményeinek fokozása“. A tanfelügyelők munkája ezzel megoszlik. T. i. ők a központi hivatal munkáját látják el, az iskolalátogatók pedig látogatják kisebb-nagyobb körökben az iskolákat s észrevételeikről jelentést tesz-

nek a tanfelügyelőknek. Az ellenőrzés ezzel intenzívebbé lesz, melyből a népoktatásnak lesz legnagyobb haszna. Az iskolalátogatónak lesz ideje és módja mindent alaposan megnézni, amire a multhan a tanfelügyelőnek nem volt, mert túl volt halmozva adminisztratív teendőikkel s ezért csak alig hogy betekinthezett egy-egy iskolába. A felekezetek autonomikus jogait nem bántja a rendelet, mert meghagyja, az iskolalátogatónak, hogy a tervbe vett látogatásról három nappal előbb írásban értesitse az iskolaszéki elnököt s kerülje mindazt, ami az iskola fenntartó hatáskörébe tartozik.

Az iskolalátogatókat a miniszter nevezi ki elemi vagy polgári iskolai tanítók, esetleg gazdasági szaktanítók közül. A látogatás iskolai évenként kétszer történik, év elején és közepe táján, de szükség esetén többször is.

Az első látogatás célja az iskoláztatás megkezdésével járó nehézségek elhárítása és a tanítók útbaigazítása a tanítás terén. A második látogatás célja, ellenőrizni, hogy az előző látogatás alkalmával tett intézkedések foganatosítottak-e és hogy a tanítás eredményéről is meggyőződést szerezzen a látogató. Intézkedési joga nincs, csupán a megfigyelésre és tanácsadásra szorítkozik a látogatója. Az iskolalátogatásnak ki kell terjeszkednie: 1. az intézet külső rendjére, 2. az intézetek tanulmányi és nevelői munkásságára, a tanulmányi eredmény fokozására; 3. az óvónók, tanítók továbbképzésére.

Az első feladat érdekében az iskolalátogató kiterjeszti figyelmét az iskolaépületre, tantermekre, tanítói lakásra és mellékhelyiségekre annak megállapítása végett, hogy vajjon megfelelnek-e a törvényes követelményeknek? El van-e látva az iskola a nemzeti címerrel és lobogóval és a törvényes felírással? Fordítanak-e kellő gondot a tanulók egészségi viszonyaira és tisztaságára, az iskola belsejének és környékének, az illemhelyeknek rendben és tisztántartására, a bútorok, padok elhelyezésére s a tanulók testi fejlődésének megfelelnek-e az utóbbiak? Az iskola vize egészséges-e? El van-e látva az iskola a szükséges bútorokkal, felszerelésekkel, tanszerekkel, a tanulók könyvekkel és írószerekkel? A gyűjtemények gyarapításához a tanító saját gyűjtésével és munkásságával hozzájárul-e?

Meg vannak-e az előírt nyomtatványok, naplók, törzskönyvek, végbizonyítványok? A tankötelesek nyilvántartása, összeírása és iskolázása körül az illetékes tényezők pontosan teljesítik-e kötelességüket? Megvizsgálja az iskola irattárát, leltárát. Megnézi, hogy a kézi munka tanításához megvannak-e a szükséges eszközök? Van-e ifjúsági könyv-

tár, rendben kezelik és használják-e? Engedélyezett tankönyvek vannak-e használatban?

A második cél érdekében megvizsgálja, hogy a tanítás a jóváhagyott tanterv, tanmenet és órarendnek megfelelő módon és arányban folyik-e és teljesíti-e a tanító nevelői kötelességét? Megfigyeli a tanítás tervszerűségét, módszerét, a tananyag helyes és arányos feldolgozását, az írásbeliek kezelését. Súlyt helyez-e arra a tanító, hogy a tanulók az anyagot lényegében már az iskolában elsajátítsák s általában nem terheli-e meg őket pusztán az emlékezetnek szánt anyaggal? Milyen a tanítási eredmény általánosságban és az egyes tantárgyakban?

A tanítók továbbképzése céljából az iskolalátogató a tanítókat a modern pedagógia és didaktika követelményei felől mindenkor tájékoztatja. E végből maga is tartson fenn állandó összeköttetést valamely tanítóképző intézettel, ahol a gyakorló-iskolában figyelje meg a tanítást, a lélektant, a nevelést, a módszertani és a kísérleti lélektani előadásokat. Kiterjeszti az iskolalátogató figyelmét arra is, vajjon rendelkezik-e a tanító az önképzésre szükséges segédeszközökkel?

Örömmel üdvözljük ezt a rendeletet, amely a magyar népoktatás fejlesztéseért buzgó lélek műve. Ha olyan tervszerű és meg nem lankadó következetességű lesz a kivétel és végrehajtás, amint contemplálva van, nem nagyon hosszú idő múlva érezni fogjuk áldásos hatását s nem kell szégyenkezniünk többé a mívelt világ előtt aralfabétáink rettenetes száma s egyes vidékek népességének kulturális elmaradottsága miatt.

Tanítók fizetésrendezése. A vallás és közoktatási miniszter a napokban két törvényjavaslatot nyújtott be. Egyik az állami, másik a községi és hitfelekezeti elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről szól. Végre elérik tehát a tanítók is, amiért évtizedek óta jogos és méltányos harcot folytattak, hogy a többi állami tisztviselőkkel egyenlő elbánásban részesüljenek s a XI., X. és IX. fizetési osztályoknak megfelelő illetmények élvezetébe jussanak. A miniszter a törvényjavaslat megokolásában kijelenti, hogy a tanítók existenciájának a mívelt ember létföltételeihez kell alkalmazkodnia s e tekintetben a nemzetnek erkölcsi kötelességei vannak. A népek versenyében fennmaradásunknak egyik főbiztosítóka, hogy a tanítótság lelkesen és odaadóan végezze kulturális munkásságát. Ennek azonban természetes előfeltétele, hogy a tanítótság anyagi helyzetének javítására trányuló

jogos és méltányos kívánságai kielégítést nyerjenek. A miniszter célja az volt, hogy az *egész* tanító személyzet, tehát az állami és nem állami tanítók, anyagi ellátása *egységessé* tétessék, mert azt a célt akarja megvalósítani, hogy minden iskola egységes, erős ifjú nemzedéket neveljen; ennek pedig feltétele, hogy a tanítók fizetése *jellegkülönbség nélkül egységes legyen*.

A törvényjavaslat megszünteti az alapfizetés és korpótlék kombinált rendszerét s az 1893. évi IV. t. cikkben megállapított illetményrendszert alkalmazza fizetési osztályokkal és fokozatokkal. Az 1907. évi törvény szerint a végső fizetések között 400 K különbség van a felekezeti tanítók kárára; az új javaslat a különbséget teljesen megszünteti s a végső fizetést állami és nem állami tanítóknál egyaránt 3200, tanítónőknél pedig 3000 K-ban állapítja meg a jelenlegi 2000, 2100 és 2200 K-val szemben. Eltérés csak annyi, hogy a harmadik fizetési osztályban az államiak négy, a nem államiak csak 5—5 évenként lépnek a felsőbb fizetési fokozatba. Az előlépésnél (t. i. ugyanazon fizetési osztály felsőbb fokozatába) a szolgálati idő az irányadó, az előléptetésnél pedig (t. i. alsóbb fizetési osztályból felsőbbbe) a szolgálati időn kívül a tanító érdemessége is, amelyet a két évenként előterjesztendő minősítés alapján állapítanak meg.

A javaslat kezdő javadalmazást és három fizetési fokozatot állapít meg. A kezdő javadalmazás 1200 K. Azokat a tanítókat, kiket a törvény működésben talál, beszámítható szolgálati idejük alapján a megfelelő fizetési osztály megfelelő fokozatába kell besorozni. Az előléptetés joga az állami tanítóknál a minisztert, a községi és felekezeti tanítóknál az esetben, ha az állás államsegély nélkül tartatik fenn, a tanító alkalmazására jogosult hatóságot, államsegélyes álláson működő tanítóknál pedig szintén a minisztert illeti.

A kezdő javadalmazásból a férfiak 2, a nők 4 év alatt léptetnek elő a III. fiz. osztályba. Innen a II. és I. fiz. osztályba mind a férfi, mind a nőtanító a közvetlenül alacsonyabb fizetési osztályban töltött 12 év után léptethető elő. Az egyik fiz. fokozatból a magasabba automatikusan lép elő. A nem állami tanítók a III. fiz. osztály minden fokozatán 5—5 évet töltenek s így ők az egyes fizetési osztályok fokozataiba és a legmagasabb fizetésbe is 3 évvel későbbre jutnak.

A német unitáriusok papjának levele szerkesztőnkhez.*

Alzey, 1913. I. 21.

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Fogadja szíves köszönetemet kedves leveleért, melyre már rég akartam válaszolni, de nem volt szabad időm. Mikor ma az előfizetése a Freiprotestantra megérkezett, erősen elhatároztam, hogy most mindenekelőtt Önnek levelet kell írnom. És mily örömet fogadom el a felajánlott jobbot! Igen, vajha kezdődnék jó viszony az Ön „Keresztény Magvető“-je és az én Freiprotestantom között s szerkesztőik között is és lenne tartós! Kár, hogy a testvérlap nyelvét nem értem s azért rendes olvasásáról le kell mondanom.

Községeimről, melyekről Önt értesítenem kellene, a mi német-unitárius lapunk első évfolyamának első száma sok részletet közölt. További tájékoztatására még a következőket közlöm:

A 70-es évek Reinnessenben felébredt szabad protestáns mozgalmának élére egy nyug. ev. lelkész állott, aki azután az új szabad községeknek első lelkésze lett. Először úgy látszott, hogy városi és falusi elemekből számosan csatlakoznak hozzá. Ezerek mutatkoztak hajlandóknak vele tartani. De felülről jövő nyomás, a kormány és a politikai közigazgatási hatóságok részéről megnyilvánuló ellenszenv és erőszakoskodás ellenkező mozgalmat eredményeztek. Hivatalnokok, tanítók és mások sokan megint visszaléptek. Már örvendezni kezdetek, hogy az egész mozgalom eltűnik s egy pár év alatt teljesen elnyomják. De istennek hála, igen korán örvendettek Végül bele kellett törődniök az üldözött községek fennállásába, melyek most az unitarianismushoz való eszményi csatlakozást általam végrehajtották. Résztvettünk a szabad kereszténység és vallásos előhaladás berlini kongresszusán s keressük a külföldi unitárius testületekkel az összeköttetést, abban a reményben is, hogy tőlük támogatást kapunk, hogy az unitárius gondolatot Németországban és később talán Ausztriában is hatásosan képviselhesük és az unitarianizmus ügyét népünk között terjeszthessük.

Mi itt nagyon magános órállomáson állunk. Egyfelől az egyházi

* Szerkesztőnk levéllel fordult a német unitárius mozgalom vezető-emberéhez, a reinnesseni unitárius községek papjához, Walbaumhoz. Megrendelte lapját, a *Freiprotestant* ot s arra kérte a szerkesztőt, hogy értesítse a mozgalom jelenlegi állásáról, kilátásairól részletesen. Walbaum szíves előzékenységgel válaszolt. Levelét egész terjedelmében közöljük s küldőjének a nyilvánosság előtt is hálásan mondunk köszönetet.

liberálizmus, melynek törekvése, hogy minden a régi hitvallású egyházakban maradjon, semmit sem akar rólunk tudni. Másfelől a szabadgondolkodók, a monisták szövetsége, a konfessionslos bizottság és a szabad vallási községek szövetsége az egyházakból való kilépésre hajló elemeket teljesen radikális irányba tereli. Így hát kilátásaink egyelőre szomorúak. Mivel azonban meggyőződésem szerint a mi álláspontunknak ez ellentétes irányok között joga van a képviseltetésre, azért nem esem kétségbe.

Némelykor arra gondolok, hogy vajjon Ausztriában ez idő szerint nem lehetne-e többet tenni. Én, mielőtt itteni állásomat elfoglaltam, odaát ev. vikárius, azután lelkész voltam s az a benyomásom volt, hogy némelyek azért nem szakadnak el Rómától, mert nekik az ó-katolicizmus és az ev. egyház igen kevésbé szabadoknak látszottak arra, hogy a lépésüket jutalmazza. Ezek legtöbbjének a teljes vallási nihilizmus talán legjobban megfelelne. De vajjon nem volna-e érdemes egy unitárius közösség alapítását megkísérteni? Minthogy Magyarországon van unitárius egyház, azt gondolom, hogy Ausztriában is talán államilag elismernék. Sajnos azonban ezidő szerint hiányzanak nekem az ilyen célból való odautazás eszközei. Egy előnyöm volna, az, t. i. hogy osztrák egyházi szolgálatom óta még mindig osztrák állampolgár vagyok.

Tehát Önöz s az én kedves magyar hitrokonaimhoz politikailag közel állok. Vagy Ön is az osztrákoknak azon magyar ellenségeihez tartozik, amilyenek — fájdalom — Ausztriában is vannak? Közöttünk személyileg maradjon minden esetre jó barátság!

Az Ön

R. Walbaum.

A közoktatásügyi államtitkár igazságügyminiszter. A király dr. Székely Ferenc lemondó igazságügyminiszter helyébe dr. Balogh J. nő vallás- és közoktatásügyi államtitkárt nevezte ki. A középiskolai tanárságnak sok oka van sajnálni Balogh távozását, s épen akkor, mikor megértő jóakaratra a legnagyobb szüksége volna. Azokban a reményekben, melyek kinevezéséhez kapcsolódtak, nem csalódtunk. Bizonyára sok része van abban, hogy az ú. n. státuszrendezés, ha nem is teljesen, de részben megoldatott s ezzel a tanárság körében élő nyugtalanság jó részben elnémult. A nyugdíjtörvénynél ért veszteség az ő idejére esik ugyan, de meg vagyunk győződve, hogy ő a maga részéről mindent elkövetett az iskola érdekében s távolról tekintve a dolgokat úgy látszik, hogy nem is pénzügyi okokon, hanem egy egyoldalú s a tanárság munkáját értékelni képtelen bürokrata elme merevségén fordult meg az egész. Van okunk tehát sajnálni Balogh távozását s megnyugtató csak az, hogy egyéniségének s tehetségének ott is megfelelő és szélesebb munkamezőt nyert.

A közoktatásügyi minisztérium új államtitkára. A király febr. 9-én *dr. Jankovich Béla* belső titkos tanácsost, a magyar országgyűlés képviselőháza alelnökét a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkárává kinevezte. Jankovich Budapesten született 1865 ben, r. kath. vallású. Középkolai tanulmányait a bécsi Teréziánumban, jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1889-ben az akadémia a német valuta-reformról írt munkáját a Lévay-féle pályadíjjal jutalmazta. Párisban, Londonban és Freiburgban 1888–89-ig a természettudományokat tanulmányozta s a szünidők alatt beújtatta Közép- és Nyugateurópát. Azután világméretű utat tett s tanulmányainak eredményeiről a Földrajzi Közleményekben és egyéb szemlékben és lapokban számolt be.

1891-ben a budapesti egyetemen magántanárrá habilitálták, ahol a pénz- és hitelügyletekéről tart előadásokat. 1910 óta orsz. képviselő, 1911. nov. óta a képviselőház alelnöke, 1912 szept. óta belső titkos tanácsos.

A új államtitkár a napokban foglalta el hivatalát s minisztere üdvözlő beszédére a többek között ezeket mondotta:

„Meggyőződésem, hogy az országban csakis akkor biztosíthatjuk a kultura ügyét, ha előre gondoskodunk a kultura munkásainak jogos igényeiről. Ezt a célt vannak hivatva szolgálni ama törvények és javaslatok, amelyeket a miniszter úr Önagyméltósága eddig kezdett. Az országgyűlés eddigi áldozatkészsége alapján méltán elvárhatjuk, hogy a jövőben fokozatosan még több érdek lesz kielégíthető“.

A felekezetről így nyilatkozott:

„E tekintetben különös érdeklődésem tárgyai lesznek ama felekezetek ügyei, amelyekhez magam ugyan nem tartozom, de amelyeknek érdekét részrehajlás nélkül fogom szem előtt tartani, épp úgy, mint saját egyházam ügyeit.“

Ez a nyilatkozat arra van szánva, hogy a protestánsok nyugtalanságát elcsendesítse. Eddig állandó szokás volt, hogy a r. kath. kultuszminiszter oldala mellett a politikai államtitkár protestáns volt. Most mindketten katolikusok. Csak kivételesen nyugodhatunk bele ebbe az állapotba abban a reményben és várakozásban, hogy a prot. ügyek fokozott figyelemmel és megértéssel fognak kezeltetni

Báró Barkóczy Sándor miniszteri tanácsos. a kongregációk hatalmas patronusa, kit üzemelvért a középkolai ügyosztály éléről el kellett mozdítani — amint a lapok írják — nyugalomba vonul. Régen meg kellett volna tennie, míg nem rontott annyit az iskolák közszellemén.

A Sárospataki Református Lapok idei több számában *Az új év küszöbén* c. végig tekint a múlt év eseményein s a többek között a Magyar Prot. Irodalmi Társaság ügyeiről ezeket mondja:

Az 1912. év bántó jelenségei közé kell soroznunk a Magyar Prot. Irodalmi Társaság kinlódó életét is. — Hát bizony ennek a sorsát nem így álmodták azok, akik a születésénél szerepeltek. Két testvéregyház egyesített ereje egy cél szolgálatában! A hegyeket is ki kellett volna mozdítaniok helyükből, ha igazi szent erő és szent akarat lelkesíti őket. — De nem mozdí-

tották ki. A két prot. egyházból annyi előkelő embert sem tudtak összetoborzani, amennyi a társaságnak legalább gond nélküli sorsot biztosíthatott volna. Ugy fáj látnunk a közösen ápoltt egyesület évenkénti vénülését s a közös oltár körül való forgolódásunk meglassadását.

A „Sárospataki Lapok“ igazán lelkesedett a két prot. egyház egyesüléseért, sőt örömeit bevonta a gyűjtőnév alá az unitárius testvéreket is. Ezeket a két prot. egyház féltékenysége az egyesülésből kiszorította, amiből annak kellett volna következni, hogy a két egyház annál inkább neki lásson a maga elé tűzött cél szent elkeseredéssel való megoldásának. Ez azonban nem következett be. Sőt inkább! Mikor a közös munkára a kálvinista és lutheránus tanárokat szintén egyesíteni akartuk: a törekvésünk dugába dőlt, ami magában is rossz jel volt a Magy. Prot. Irodalmi Társaságra, amelyet éppen tudományos jellege miatt főként a két egyház tanárainak kellett volna különösebben támogatniok. — A „Luther Társaság“ mint külön egyesület csakhamar megalakult s majdnem annak a célnak szolgálatában, mint a Magy. Pr. Irodalmi Társaság. Aztán megalakult az „ORLE.“, meg a „Kálvin Szó ctség“, mind külön programmal... Hát hogyan is éljen és virágozhassék ennyi versenytárs között éppen az az egyesület, amelytől szinte tervszerű következetességgel vonta el a változó idő az anyagi és szellemi segítséget?!

A jezsuiták Németországban. A német birodalmi szövetségtanács abban a kérdésben, hogy a jezsuiták „rendi tevékenységét“ eltiltó 1872-ik évi törvényt és rendeletet hogyan kell értelmezni, a következőleg döntött: Tiltott rendi működés minden lelkészi vagy egyéb vallási működés másokkal szemben, valamint a tanítás. A tiltott hitműködés fogalma alá, amennyiben ezt uralkodói határozatok nem állapítják meg, nem esik a csendes misék olvasása, a családi ünnepély keretében bemutatott primicia és a haldoklók szentségének feladása. Nincsenek tiltva oly tudományos előadások, melyek nem érintik a hit terét. Az írói működést a tilalom nem érinti.

A budapesti tudományegyetem népeisége. A múlt iskolai év első felében összesen 7667 hallgató iratkozott be. akik közül hittudományi hallgató volt 100, jogtudományi hallgató 3585, orvostudományi 2495, bölcsészettudományi 1145 és gyógyszerész 342. A múlt év második felében összesen 6962 hallgatója volt az egyetemnek, közöttük 99 papnövendék, 3049 jogász, 2403 orvosnövendék, 1073 bölcsész, 338 gyógyszerész. A papnövendékek közül 76 római katolikus, 23 gör. kath., a jogászok közül 1502 római katolikus, 48 gör. katolikus, 80 gör. keleti, 323 református, 201 ág. ev., 24 unitárius, 867 izraelita, 2 mohamedán, 2 felekezetnélküli. Az orvosnövendékek közül 789 római katolikus, 51 gör. kath., 124 gör. keleti, 188 református, 142 ág. ev., 8 unitárius, 1097 izraelita, 4 felekezetnélküli. A bölcsészek közül 581 róm. kath., 34 gör. kath., 34 gör. keleti, 127 református, 124 ág. ev., 10 unitárius, 159 izraelita, 2 mohamedán, 2 felekezetnélküli. A gyógyszerészek közül 130 róm. kath., 3 gör. kath., 5 gör. keleti, 47 református, 31 ág. ev., 121 izraelita, 1 felekezetnélküli.

A „Los von Rom“-mozgalom, amely 14 év óta tart, 58,499 hívőt ragadott el a pápás egyháztól, míg ez utóbbi javára ez idő alatt 12,9 2 áttérés történt. A protestantizmus, a kath. írók bevallása szerint, évenként 4000 hívőt nyer e révén. 1911-ben meg éppen 4348-at nyert. A Rómától való elszakadás szünet nélkül tart, dacára a Róma által a sajtó és szószék útján kifejtett óriási erőfeszítésnek, 1908-tól 1910-ig az osztrák protestánsok száma 534 441 lélekről 593,256-ra emelkedett, vagyis részint születések, részint áttérések révén, 58,315 hívővel szaporodott; a reformátusok száma az utóbbi 10 év alatt 95,754 főnyi emelkedést mutat. Az elszakadási mozgalom minden tartományban érezhető, még Boszniában és Hercegovinában is, hol a protestánsok száma 10 év alatt 2615-re növekedett

Apponyi a tanítók és tanárok helyzetéről. Gr. Apponyi Albert a „Nemzeti Iskola“ f. évi 1-ső, jubiláris számába figyelemreméltó cikket írt a tanárok és tanítók anyagi és politikai helyzetéről, amely súlyos kritikája a mostani helyzetnek. A cikkben többek közt ezeket mondja: „A néptaniókat illetőleg az a két törvény, mely az én kezdeményezésemre alkottatott meg, t. i. az az 1907. XXVI. és XXVII. t. c., kétrendbeli intézkedéseket tartalmazott: a tanítók illetékeit és jogviszonyait rendezte egyfelől, a nemzeti irányú oktatás biztosítékait akarta megteremteni másfelől. Az intézkedések e második sorozatát állandó jellegűnek gondoltam; a tanítók illetékeinek és jogviszonyainak rendezését e két törvényben azonban kifejezetten ideiglenesnek és átmenetinek jeleztem a javaslatok megvitatásakor. A fizetésrendezés, az akkori viszonyok közt, eleget tett a legégetőbb szükségnek, csökkentette az eltérést az állami és nem állami tanítók javadalmazása közt és maximumát képezte annak, ami akkor elérhető volt. A jogviszonyok rendezése tekintetben átmeneti intézkedéseket létesítettem, mert azoknak végleges rendezését az általános tisztviselői pragmatika keretében gondoltam eszközözlendőnek. Mindkét irányban, úgy a fizetés, mint a jogviszonyok tekintetében, lefektettem az alapelvet: az állami — illetve köztisztviselői minőség kimondásával. Teljesen igazoltnak tartom, hogy a tanítótság most, midőn a megélhetési viszonyok újból megrosszabbodtak, mind a két tekintetben kívánja ennek az alapelvnek teljes honorálását. Az a 4-5 millió költségtöbblet, mely a kormány tervezetéhez képest ebből előállana, bőven megtérülne a megnyugvás által, mely tanítói körökben teremtenék. Fegyelmi szigorral ezt a megnyugvást elérni nem lehet.“ „Hasonlóképpen vélekedem a középiskolai tanárságnak, főleg a teljes nyugdíjélvezet új korhatára ellen irányuló mozgalmáról. Készségesen elismerem, hogy mikor én megindítottam fizetésrendezésüket, nekem sem sikerült kielégítő megállapodásokhoz jutni, de legalább nyitva hagytam azokat a kérdéseket, amelyek helyes megoldásától függ a megnyugvás: a három fizetési osztály közt való helyes megosztás és a nyugdíjképeség korhatára. Ez utóbbi tekintetben a pénzügynek csak annyi engedményt tettem, hogy utolsó költségvetésem indokolásában „megfontolandónak“ jeleztem a 35 éves korhatárt, de a „megfontolás“ eredményével a magam részéről tisztában voltam már akkor is és így nem mentem be olyanba, ami a kérdésnek praejudikált volna. Nem is igen akadt tanügyi szakember, aki e tekintetben

ne pártolta volna a tanárok álláspontját; a pénzügyi kérdés pedig itt valóban oly csekélységgé zsugorodik össze, hogy nem értem azt a makacsságot, amely azért szembeszáll a tanári kar elkeseredésével.“

Német protestánsok szövetsége. Traub dortmundi lelkész elítélése a német szabadelvű protestánsokat nagyon kínosan érintette; egymást érik az erős és igazságtalan ítélet ellen a tiltakozások. Még Delbrück berlini egyetemi tanár, a konzervatív „Preussische Jahrbücher“ szerkesztője is így nyilatkozik: „Traub vétségei oly jelentéktelen jellegűek s még ha súlyosan akarjuk is azokat megítélni, annyi enyhítő körülmény forgott fenn, hogy a büntetés súlyos volta semmi arányban nem áll azokkal.“ Az ítélet által indítatva, Németország összes prot. egyházi liberális egyesületei és szövetségei „Német protestánsok szövetsége“ (Bund deutscher Protestanten) cím alatt közös szervezetbe egyesültek, hogy a német prot. egyház szabadelvű és egészséges fejlődése érdekében a reactionárius törekvésekkel szemben vállvetett erővel harcoljanak. Az új szövetség Traubot választotta ügyvezető igazgatójává és felhívások útján egész Németországban gyűjtést indított egy protestáns-alap létesítésére, amelyből majd a jövőben a szabad protestantizmus eszméjének áldozatait segíyezhesse.

A német Evangéliumi Szövetség a jezsuiták ellen. A német „Evangéliumi Szövetség“ szeptember hó második felében Saarbrückenben tartott közgyűlésén a következő határozatot hozta: „Az Evangéliumi Szövetség 25-ik közgyűlésén csaknem 500,000 tagja nevében tiltakozik a szövetségtanácsnál és a birodalmi gyűlésnél a jezsuita törvény enyhítése vagy megszüntetése iránt tett indítványok ellen. Ez a törvény, amelyet a nagy császár nagy kancellárja a nemzeti és állami védelem céljából alkotott, a történelem ítélete szerint — miután a jezsuitarend nemzetközi alapelvei és alaptanai változatlanul a régiak — ma is nemzeti és állami szükségszerűséget képez. A jezsuitáknak ellenőrizhetetlen és a vallásos oltalomnál fogva kiváltságos mozgási szabadsága a belső viszályok által már különben is túlságosan megterhelt hazánkat az ultramontán klerikalizmusnak a politikai hegemoniáért folytatott újabb heves harcaival és a felekezeti béke súlyos háborításai-val töltené el. Ezért a hazafias és nem ultramontán irányzatú lakosság nagy többségével megegyezőleg az Evangéliumi Szövetség teljes határozottsággal követeli, hogy e törvénynek sem a jogérzéssel ellentétben álló módosítását meg ne kíséreljék, se annak megszüntetését határozatba ne vegyék, sőt inkább a törvényt fenntartani és annak végrehajtását biztosítani igyekezzenek.“

Magánkehely az úrvacsora-osztásnál. Lausanne-ban a Szentpál-parochia egyháztanácsa, Dubois E. hírlapíró indítványára, tanácskozás tárgyává tette a magánkehely használatát s ezt, a közös kehely mellett, megengedhetőnek találta. Október 6-án a kérdést egyházközségi közgyűlés elé terjesztették, amely az indítvány mellett és ellen felhozott érvek meghallgatása után 66 szavazattal 41 ellenében elhatározta, hogy a magánkehely használatát az úrvacsora-osztásnál fakultatíve megengedi.

Az analfabéták oktatása. Az Országos Közművelődési Tanács az elmúlt évben 47 vármegyében összesen 342 analfabéta tanfolyamot tartott fenn; összesen 10120 felnőtt írástudatlan jelentkezett, akik közül elköltözködés miatt 3352 maradt ki. Végző eredményül az elmúlt évben 6748 analfabéta tett sikeres vizsgát az írás, olvasás és számolás elsajátításáról. Az Országos Közművelődési Tanács a tanulókat ingyenesen látta el iskolakönyvekkel, íróeszközökkel és füzetekkel, a tanítóknak pedig 35746 korona tiszteletdíjat utalt ki eredményes munkájukért. Az 1912–13-ik iskolai évben az analfabéta tanfolyamok országos szervezésének munkálatai már megkezdődtek. Azok a tanítók, akik ebben a nagyfontosságú kulturális munkában részt ohajtanak venni, forduljanak úthaigazításért és támogatásért az Országos Közművelődési Tanácshoz, Budapest, IV. Ferenciek-tere 3.

Áttérések Poroszországban. A porosz statisztika 1910. évről a protestáns vallásra való áttérések jelentékeny növekedéséről ad számot. E szerint a zsidó vallásra áttért 51 személy (korábbi vallásuk nincs feltüntetve), a kath. vallásra áttért 544 személy (korábbi vallásuk nincs feltüntetve), de annyi megállapítható, hogy ez éven 36) zsidó lett keresztényénné); a prot. vallásra áttért 6126 kath., vagyis 2586-tal több, mint az előző éven. A Pesti Hírlap berlini levelezője szerint: „a kath. egyház hívei ijesztő számban hagyják ott vallásukat, hogy belépjenek a felekezetenküli egyesületbe. Az elnök az egyesület legközelebbi ülésén 304 új tagot jelentett be; ezt a számot kizárólag Berlin produkálta s ezen új felekezetenküliek 80%-je r. kath. volt.“

Születési statisztika Németországban. Németországban statisztikai adatok alapján megdöbbenéssel konstatálják, hogy a születések száma hanyatlást mutat. 1876–80-ig ezer lélekre 40,9‰ születés esett, 1906–8-ig már csak 33,42‰, tehát 28 év alatt 15,8‰ az apadás. Ugyanez a jelenség az összes európai kulturállamokban, de különösen a középeurópai országokban. 1880–1900-ig Svédországban csak 8,2‰ az apadás, Dániában 5,8‰, Norvégiában 3,5‰, és Finnországban csak 2,7‰; ellenben Belgiumban 25,6‰, Angolországban 19,2‰, Franciaországban 15,4‰, a Német birodalomban 11,7‰. Németországban egy tudományos bizottságot küldöttek ki e kérdés megvizsgálására. E bizottság megállapította, hogy nem a házasságok száma csökken, hanem a gyermekeké. Kutatván a szomorú jelenség okait, e bizottság megállapította, hogy a legfőbb oka első sorban a *malthusianizmus* terjedése, még pedig annak új formája a *neomalthusianizmus*, a gyermekáldás szándékos korlátozása, mely az alsóbb rétegekben, a paraszti és munkás sorban is jobban el van terjedve, mint gondolhatná az ember. Második okul a nagy városok káros befolyását említi, mellyel szoros kapcsolatban van a modern *hiperkultura* befolyása s ennek egyik legsajnálatosabb eredménye az, hogy mind kevesebb azoknak az anyáknak a száma, akik maguk táplálják csecsemőiket. A német anyáknak csak harmadrésze teljesíti e természetl rendelt kötelességet, egyharmada nem képes rá szervezeti és egészségi okokból, egyharmada pedig nem akarja. Ehhez jó egy csomó modern

betegség, nemi és idegbetegségek, utóbbiak az alkoholizmus következményeként. A bizottság orvos tagjai hangsúlyozzák, hogy a mind növekedő fogromlás is az okok közé számítandó. Továbbá a *nem kellő táplálkozás*. Svájcban, Németország déli részében, pl. Württembergben, a sorozóbizottságok az alkalmatlanok nagy számáról panaszolnak. Az okok közé sorozzák még a népnek a falusi élettől való idegenkedését, a városokba való özönlését.

Disszidensek Poroszországban. Poroszország utolsó statisztikai kimutatása szerint 100000 emberre esik 839 „más és ismeretlen vallású”, egész Poroszországban kereken 337000. Ez a szám 1905 óta 80%-kal emelkedett 190000-ről 337000-re. Ebben a számban benne vannak az alkotmány és szervezet nélküli kis szekták is, de ezek száma 1905 óta nem nőtt jelentősen. Az emelkedés oka az egyházakból való kilépés. Ma legkevesebb 150000-re tehető a disszidensek száma s kétségtelen, hogy ez a szám a jövőben állandóan emelkedni fog. E disszidenseknek sok hátrányuk van. Az eskütételnél az isten nevének említése, gyermekeiknek a vallásos oktatásban való részvétele, a katonaságnál a kinos szolgálat, gyótrések; felekezeti temetőben — sok helyt csak ilyen van! — nem temetkezhetnek. Közhivatalokból ki vannak zárva. A szabadvallási községek helyzete sem kedvező. A porosz alkotmány szerint újonnan alakuló vallási közösségek testületi jogokat csak külön törvény útján kaphatnak. De ezt a jogot a szabadvallási közösségek nem kapták meg. Csupán a szabad egyesülés jogára vannak utalva. De a vallási egyesületekre olyan korlátok vannak vetve, aminők nem szorítják még a sport-, ének- és tornaegyesületeket sem. A szabadvallási egyesületek nem szereshetnek birtokot, nem köthetnek szerződést nem állíthatnak hivatalnokokat, nem folytathatnak pert, nem fogadhatnak el ajándékokat és hagyományokat. Olyanformán vannak, mintha az életre meg volna az engedélyük, de meg volna tiltva a szükséges levegő és táplálék.

Konfessionstlos. Érdekes mozgalomról értesülünk a Christliche Welt egyik utolsó számából. Egész Németország területén egy *Konfessionstlos* nevű bizottság működik, melynek célja az, hogy az országos egyházakból való tömeges kilépést szervezze. A bizottság 1911 elején alakult. Célja: arra törekedni, hogy teljes egyenlő jogúsága elismertessék minden olyan szervezetnek, melynek nem a keresztény vagy a mózesi vallás az alapja; egyesíteni azokat, akik az egyházzal szakítottak abból a célból, hogy kieroszakolják a teljes állampolgári jogegyenlőséget. Németország 220000 disszidensének és felekezetenkívülijének teljes polgári jogát akarja kivívni.

Ez a bizottság folyóiratot ad ki. Ebben olvassuk:

„Harcolunk az orsz. egyház szervezete ellen... Le akarjuk rombolni a régi épületet, amely kívül aranyozott, díszes, belül rothadt. Le akarjuk rombolni, mert új épületek emelkednek, melyektől a régi a kilátást elzárja“.

Első elnöke *Gurlitt* volt, ez év márciusától *Haechel* és *Ostwald* a protektorai, júniustól kezdve *Drews* az elnöke, protektorai pedig *Tschirn* és *Wille Bruno*.

Ebből látszik, hogy a német „*Monistenbund*“ és „*Freidenkerbund*“ vezetői állanak ennek is az élén.

A *Monistenbund* e bizottság megalakulását üdvözölte s tekintélyes anyagi segéllyel támogatta. Így a *Freidenkerbund* müncheni nemzetközi kongresszusa is. A bizottság a disszidenseknek valamely szabadgondolkodó monista egyesületbe való belépést is ajánlja mindig. Úgy látszik tehát, hogy azért agítal a tömeges kilépések érdekében, hogy a monista egyesületek így több tagot nyerjenek. Az is erre mutat, hogy akcióját *Der Weg* c. monista folyóiratban folytatja. A kilépés módzatait megállapítja, szervezi, hogy a kilépőknek e tettükből társadalmi és anyagi hátrányaik ne származzanak. Minden városban bizalmi embereket keres fel, akik listákat vezetnek, a kilépni akarókkal tárgyalnak, a tömeges bejelentés napját megbeszélik és megállapítják. Egy második reformációt várnak, amely — amint remélik — alaposabb regenerációhoz fog vezetni. Örül a bizottság, hogy a *Berliner Tageblatt* s a *Frankfurter Zeitung* is észrevette e mozgalmat. A titkár megállapítja, hogy Traub esete nagy lökést adott ügyüknek: Köszönet a főegyháztanácsnak, azért a megfizethetetlen segítségért melyet ítéletével nyújtott e mozgalomnak. Mikor valamely községben új templomot építenek, akkorra teszik a kilépés napját. A biza'lni emberek országszerte hirdetik: aki világnézetét tudományos megismerésre akarja alapítani, az nem maradhat az egyházban. Aki az igazi előhaladást akarja, lépjen ki az egyházból. A „*Dissident*“ -ben Lehmann Ottó írja: „100 év múlt el, mióta Németország Napoleon politikai idegen uralmától felszabadult. Nem ülhetjük meg méltóbban jubileumát ama súlyos és nehéz napoknak, mintha most az egyház ezeréves szellemi idegen uralmától szabadítjuk föl magunkat. Azért ünnepelje mindenki ezt a nagy időt a tett jubileumával!“

Sófalvi József levele gróf Teleki Sámuel erd. kancellárnak a Walchius- és Bod Péter-féle unitárius egyháztörténetről.

Méltóságos Gróf és Főispán Úr, nékem méltóztatott Patronus Uram!

Alázatosan engedelmet instálok Nagyságodtól, hogy csaknem épen eszméletlen lévén Nagyságod előtt, a közönséges jónak előmozdítására célozó terhes foglalatosságait Nagyságodnak csekély levelemmel megháborítani bátorodom. Amelyet, hogy Nagyságodtól ki nyerhetek azzal, mind a közhaszonra intézett szándékomnak, a minéműt hazájának s ekklesiájának valóságos szeretője és a tudományoknak maga is nagy ékessége lévén, Nagyságod kegyes favorával örömmel szokott felsegélteni; mind pedig a Nagyságod egész családjának, különösbbe pedig Nagyságodnak is az említendő idvezült auctorhoz gyakorlott patrocinióának meggondolása biztat engemet.

Úgy tudom, hogy Nagyságodnál vagyon n. b. e. t. *Bod* uramnak azon *Eccl.* Historiájának impuruma, amelynek első tomussát még t. *Honert* uramhoz küldötte volt t. *Ajtai* uram és amely azután a t. *Gerdesius* uram kezéhez került, kinek halála után az auctornak akaratjából az ide való bibliothecába adatott t. *Hollebeek* uram által. Tudtára esvén az *Göttingába* t. *Walchius* uramnak; porontsolta ide jövetelemkor, hogy a mi vagyon benne az erdélyi unitáriusokról, extraháljam az ő kegyelme számára, minél hamarébb igen nagy

szüksége lévén arra ő kegyelmének azon németül irt munkájában, melyet nevez *Historiam Haeresium et Schismatum a Christo nato* etc. A mi unitáriusainkról pedig majd semmi datuma nincsen. De érkezvén kezemhez vettem a könyvet, oly véggel, hogy csak extractust csináljak belőle. De ezt csak az első §-ban cselekedtem; azontúl pedig szóról-szóra leírtam a magam hasznomért, látván mely nagy reliquiával őrzik itt a manuscriptumokat. Nem adatott módom benne a mult nyárig, hogy elküldhessem t. *Walchius* uramnak, a mit kívánt belőle, amely idő alatt a hágai pap és professor t. *Bárkey* uram favora által módot találtam az egész *manuscriptumomnak* kinyomtatásában. Ő kegyelme bé teszi a *Hagona Bipliothecaba*; de nagy bajjal azt is cselekeszem, hogy különös könyv formában is jöjjön ki, hogy így mind Németországon, mind pedig vezetesebben a hazába többeknek foroghasson kezébe. Most nyomtatódik a 8-dik árkus és ha a kemény tél annyira nem kegyetlenkedett volna a mult heteken, eddig közel volna a vége. Ilendőnek itéltem, hogy az idevűlt auctor munkáinak ezen részecskéjét, a maga patronusai közzül egynek favorába ajánlanám. Erre választottam Nagysádot, amelyet, hogy szokott kegyessége szerént fogadjon kedvesen, alázatosan instálom. Ha ez aránt való indulatját rövid idő mulva érthetném Nagyságodnak; tartanám azt különös szerencsémnek. Mit cselekedtem ezen munka körül, reménylem nem véli unalommal Nagyságod, ha meg írom.

A prelum alatt lévő munka teszi a t. Bod uram *manuscriptumának Lib. II. Cap. XVI. és Lib. III. Cap. XI.* Amely, hogy continue folya, új részekre, caputokra, lectiokra és §§-ra osztottam. E szerént egy synoptica tábelláját csinálván, ezen munkának, különösön is kinyomtatattam egy néhányat, hogy a munkát előre esméretessé tégyem. Ezek közzül küldöttem a m. consil. gr. *Teleki* László úr Ő Excell. és a collegiumokba is egyet-kettőt. De kevés lévén az exemplar többet nem küldhettem. Azon conspectus szerént *Part. I. cap. I. lect. 11. §. IV. in sententia synodali M. Vásárhelyiensi ad prop. III. Blandratae és Part. I. cap. III. lect. 1. §. IX.* a Dávid Ferentz I. propositiojában mely megvagyon *in Lampii Hist. Eccl. Refor. in Hung. et Trans. pag. 228.* kemény expressiók lévén a pápista vallás ellen, *in scholiis ad calcem pagg. adjectis* kívántam azokat mitigálni, ne hogy azok alkalmatosságot adjanak, ezen munkának a hazába lehető bévitettetésének megakadályoztatására. Ugyan ezen okból mitigáltam azokat is, amelyeket *Almási* püspök idejében a kolosvári templom elvétettetése alkalmatosságával a Timonból való citátumon kívül és ugyan az előtte lévő §-ban ír t. *Bod* uram. Reménylem, hogy ezeket senki se fogja nékem controvertálni. A vége felé lévő magyar confessiot és complanatot, melyet I. Apafi idejében a káptalanból vett ki Kovásznai püspök, a külsőknek kedveért déákra fordítottam a t. *Bárkey* uram kívánságára, de magyarul is meghagytam. Ezeken kívül egy-két scholiont adtam hozzá, néhol ad fugam vacui, néhol ad illustrationem; de ez igen kevés. Az említett két pag. kétszer lesz kinyomtatódva. Először ugyanis mutatván azon propositioikat t. *Bárkey* uramnak; jónak ítélte ő kegyelme, hogy minden aféle odiosa insinulatio maradjon el és csak generalliter téessék fel, mit ítéltenek az akkori emberek azokról, akik úgy értének, akárkik légyenek azok. Én azért ezzel a kis változással adtam prelum alá a manuscriptumot, amely szerént ki is jött. De észre vévén azután, hogy a *Dávid* Ferentz propositioja Lampéba, amelyet azután kaptam kezemhez megvagyon; a másik is kinyomtatott munkából

citáltatik, amely egyik sem a t. *Bod* uram munkája: jobbnak tartottam, hogy szófól-szóra maradjon meg, amint volt és amely szerencsétlenségtől féltém az exemplárokat, valami scholionokkal kerüljem el, ha lehet. Így, el végezödvén a munka, a t. *Bárkey* uram approbatiojából, e szerént is ki jő az a két pagina. Amelyiket jobbnak ítélik mások, azt bocsátom a hazába. Vette t. *Walchius* uram az extractussal együtt a conspectusokat, melyeket küldöttem, hogy másokkal is communicáljon és nem régen küldött levelébe nagyon örvendi ezen munkának, kinyomtattatását írja, hogy egy tudós ember, akit a Regiomontumi superintendensnek gondolok lenni. közöltt valamit ő kegyelmével az erdélyi unitáriusokról, de az is igen keveset tudhatott; azért késlelteti munkáját, amíg ezt kezéhez veheti. Az a superintendens ezelőtt 20 esztendővel írt Historiam Socinianismi Prussici, amelynek praefatiojában ígéretet téshen, hogy arról a sectáról egy bőv historiát ír Ugyanott egész conspectussát adja a maga planumának. Három parsból fog állani az egész munka, melyben a II-dik parsnak egyik *capulja* lészen *de Unitariis in Transylvania* Egy volumen kijött már a mult nyáron, amely continet *Historiam Litterariam Socinianismi*. Azon *Socinianismus Prussicus*ból tudom, hogy amely egy árkus confessiot mutogatgatnak a mi unitáriusaink in IV-to, amelynek titulusába citálják a *Rákótzí* Sigmondtól fogva való fejedelmeket *Carolus VI*-ig, úgy mint, akik mind confirmálták azon confessiot; azt 1660 táján bemutatatták a Lengyelországból kihajtott unitáriusok a brandenburgi electornak. Ez az szóról-szóra, amelyet ezelőtt 3 esztendővel a mi felséges császárunknak is bemutatattak Kolosvárt az erdélyi unitáriusok. Nagyon szeretném tudni, megvolt-é az Erdélybe 1660. előtt, vagy pedig az akkor Kolosvárt megtelepedett exul lengyel unitáriusok vitték bé magokkal Erdélybe? Ez ugyan is feltételem, hogy mivel 1638-an innen majd semmi sincsen a t. *Bod* uram manuscriptumában az ő állapotjokról, ha némely kérdéseimre feleletet vehetek Erdélyből, egy kevés supplementumot adjak hozzá az időtől fogva való állapotjokról. Abban bétészem ezt a confessiot is, arra való observatióimmal. Úgy látszik, ugyanis, hogy nem candide bánnak a publikummal, amint az 1638-ban és ezelőtt is approbáltott confessiojokból megmutathatom. A közelebb való esztendőkbén nagyon elterjedett az a confessio a külső országokon, mivel 1774-be Leonardiába is kinyomtattatta *Lázár* uram. Sueviába *le Brét* uram is kapott egyet és hogy el ne vesszen, mint nagy újságot és az erdélyi unitáriusoknak igaz confessioját, a maga historica collectiojába kinyomtattatta. Sokkal más forma confessiojokat lehet megmutatni a historiából. Hogy a t. *Bod* uram nevét, amely a hazától elég tiszteletet érdemel, a külsők előtt is esméretessé tégyem, gondoltam, hogy a praefatioba írjam le egy-két szóval az ő kegyelme életét, ha Erdélyben küldött kérdéseimre választ vévén, megtudhatnám hol és mikor született, mikor lett Enyeden déákká, tractus notáriussává, generális notáriussá és mikor halt meg. De úgy értem, hogy azon kérdéseimet, melyeket még octoberben leküldöttem, mindeddig se vitték le.

A mult esztendőben új seculumát kezdvén az academiánk, újulás esett a professoraink között, amely a többi belgiumi academiákban is, Franekerán kívül változást tett. A jubileumi orator és poeta, u. m. *Ganbuis* és *Adrianus van Royen* uramék elkéredzvén, honorarius professorokká tétettek. Ő kegyelmek helyébe jöttek, chemiae professornak Utrechtből t. *Hahn* uram talán 2600 forint fizetésre; *van Royen* uram helyébe pedig *Hardervyck*ből *Oosterdyck*

uram, az utrechtinek a fija. Mindenik septememberbe köszöntött be, orálván *Hahn* uram *de medico speculatore*, *Oosterdyck* uram pedig *de officio medici artem medicam quovis modo in utilitatem publicam convertendi*. *Hahn* uram helyébe kettőt vittek az utrechtiek; physicára *Hardervyck*ből, chemiára *Groningából*. *Hardervyck*be vitetett *Oosterdyck* uram helyébe egy ide való *Forsten* nevű déák, akj a jubileumkor doctoroltatott volt *more maiorum*; a másik helyébe pedig philosophiára, egy ugyancsak itt doctoraltatott *Niehof* nevű ifjú, aki a mult jubileum után ment volt *daventriai* professornak. Ez a változás útát nyitott arra, hogy *novi et inaudito exemplo* egy ref. magyar is professorságot érjen a tudós emberekkel bővölködő belgák között. *Tsernák* László uram, aki debretzeni seniorsága után, egy ideig *Helvetziába* mulatott, onnan pedig *Groningába* jött, a hol 1773-ba *medicinába*, 1775-be *philosophiába* gradust is vett. Sok *privatum collegiumai* és *emberséges magaviselete* által elhíresedvén *Daventiába* *philosophiae* professornak vitetett. A mi öreg 80. esztendő *bibliothecariusunk* *Abr. Gronovius* uram meghala a mult *augustusba* és már *Rhunkerius* uram egyedül viseli azt a hivatait. A könyvei májusba vagy júniusba fognak *augealtatni*. Nagy két nyomorúságon ment által az ősztől fogva az egész *Belgium*. Mikor karácson előtt nagy áradások valának, annyira nevedett volt a tenger, hogy *Nord-Hollándaiba* azon a mértéken, amelyre vigyáznak a strásák és amely 100 részre vagyron osztva, a 96-dik *numerusig* hágott fel a víz. *Amsterdamba* és kivált *Nord-Hollándaiba*, az alsó házakba bément a víz és a bölcsős gyermeket kivitte, amely miatt sok emberek és oktalan állatok elvesztek. A főbbek között egy paraszt ember jó uszó lévén 14 embert *szabadított* meg a haláltól, utoljára osztán maga beléholt a vízbe. Ennek tiszteletére az *amsterdami* *Burmán* Péter *carment* írt, melyet nevezett *Apotheosis N. N.* A második nyomorúságot én is érzettem Ez volt a mult heteken *kegyetlenkedett* hideg idő, amely miatt *meggörbedve* járó, szánakozásra méltó sok nyomorult szegény csaknem utolsó inségre jutott. 27 *januarii* 3 *gradusra* volt a *Mercurius* a nullán alól a *Farenheitianum thermometrum*-ban; úgy, hogy egy néhány órákig *kegyetlenebb* hidegünk volt, mint az 1740-béli; sőt *Allamand* uram azt tartja, hogy ez az egész *seculumban* legnagyobb volt, mivel a 1709-beli *observatióknak*, az *instrumentumok defectussa* miatt nem lehet *tuto hinni*. *Botsánatot* *instálok* *alázatosan* *alkalmatlanságomnak* és *magamat* *Nagyságod* *kegyes gratiájába* *ajánlván* *maradok* *állandóul*, *Méltóságos Gróf és Főispán Úr, Nagyságodnak*

Leydában, 1776.

13. *Februarii*.

(Eredetije a széki gróf *Teleki* *nemzetség* *marosvásárhelyi levéltárában*: *grof Teleki Sámuel* *kancellár levelezései között*.)

alázatos tiszteelője:

Sófalvi József.

Ifj. Biás István.

Pályázat egyházi beszéd írására. Közönséges vasárnapi ünnepre népszerű nyelven egyházi beszéd írandó a protestáns hitélet szabadelvű irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének a serkentésére. A beszéd I. Ján. 4. r. 16 versében foglalt ez alapigére írandó: „Az isten szeretet; s aki a szeretetben marad, az Istenben marad és az Isten is ő benne.“ A beszéd terjedelme ciceró betűkkel nyomtatva nyolcad alakban legfennebb 12–16 oldalra terjedhet. A pályadíj száz korona, mely a bíráló kihirdetése

után csak abszolút becsű eredeti beszélnek adatik ki. A bírálat eredményét az 1913. évi egyházi főtanácson hirdetik ki; a bírálatot pedig az E. K. Tanács által ajkolozsvári unitárius kollégiumban tanító, felszentelt tanárok és lelkészek köréből, az E. K. Tanács által választott bíralóbizottság eszközli. Pályázhat minden felszentelt unitárius lelkész, kivéve az előbb említett kollégiumban tanító, tanárokat és lelkészeket. A pályaművek idegen kézzel irandók le és jeligével látandók el, a szerző neve pedig külön borítékba zárandó s a boríték a pályamunka jeligéjével látandó el. A pályaművek 1913. évi május hó 1-ig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz küldendők be. Később beérkezett művek pályázatra nem bocsáttatnak. A pályamű a nyertes tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető“-ben kiadatik. Nyomtatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

Gyász hírek. *Kiss Sándor* nyug. unitárius lelkész és esperes életének 73 dik, boldog házasságának 47-dik évében 49 évi lelkészi szolgálat után Sepsiszentkirályon dec. hó 9-én rövid szenvedés után elhunyt. Halálát neje, gyermekei és szélcskörü rokonság gyászolja. — *Id. Demeter Lőrinc* magyarzsákodi nyug. unitárius lelkész és 1848–49-diki honvéd őrmester életének 85., második házasságának 32. évében dec. 27-én hosszas szenvedés után Nagysolymosban meghalt. Nagy szorgalmú, tiszta jellemű lelkész volt, aki szűkebb családján kívül családjá tagjaivá fogadta magyarzsákodi hiveit is, akiknek ötven évig hirdette az istennek ígését. Neje, gyermekei, menyei és unokái fájlalják a szerető férj, gondos édes apa, nagy apa, após és rokon elhunytát. — *Hadházy József*, désfalvi nyug. unitárius lelkész, egyházi tanácsos, Kisküküllő vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, életének 76., boldog házasságának 50. évében január hó 7-én hosszas szenvedés után elhunyt. Lelkészi pályáját szülőfalujában, Székelymuzsnáb n kezdette. Majd Székelyderzsben és utóbb Désfalván, összesen 49 évi szolgálattal érdemelte ki népének szeretetét, lelkiismeretének nyugalalmát, tisztársainak és hatóságainak elismerését. Egy évet és három hónapot töltött Sándor fiánál, az egyház pénztárnoka családjában nyugalomban. Hűséges, szerető gonddal nagy családot nevelt. Élete a folytonos munka, a szeretet, az istenben való igaz és mélységes hit példáját mutatja. Temetése jan 9-én d. u. 3 óraker volt a köztemető halottas kápolnájából széleskörű részvét megnyilvánulásával. A kopersó fölött Csifó Salamon mondott meghatott hangon imádságot, a sirnál Sándor Gergely lelkész búcsuzott désfalvi hívei nevében. A gyászszertartás elején és végén az ifjúsági dalkörből alakított férfikar énekelt szépen és szabatosan gyászdalokat. — *Ürmösi Kálmáné*, szül. *Bodolai Juliánna* életének 59., házasságának 40. évében febr. 4-én rövid, súlyos szenvedés után megszűnt élni. Életével nemcsak családjának, hanem az egész társadalomnak hasznára volt s kerülve a feltűnést, mindenütt megszerezte a jók és igazak becsületét és szeretetét. Halálát férje, folyóiratunk munkatársa, Károly, Kálmán, József, Gábor, Jenő és Margit gyermekei s számos közeli és távoli rokonai gyászolják.